

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl v plénu složeném z předsedy soudu Pavla Rychetského a soudců Ludvíka Davida, Jaroslava Fenyka, Jana Filipa, Jaromíra Jirsy, Vladimíra Kůrky, Tomáše Lichovníka (soudce zpravodaj), Jana Musila, Vladimíra Sládečka, Radovana Suchánka, Kateřiny Šimáčkové, Vojtěcha Šimíčka, Milady Tomkové, Davida Uhlíře a Jiřího Zemánka o návrhu I. senátu Ústavního soudu na vyslovení protiústavnosti § 72 odst. 1 věty první zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, za účasti Poslanecké sněmovny a Senátu Parlamentu České republiky jako účastníků řízení a vlády České republiky jako vedlejší účastnice řízení, takto:

Návrh se zamítá.

Odůvodnění:

1. Dne 12. 10. 2014 Ústavní soud obdržel ústavní stížnost L. P. (dále jen „stěžovatel“), namítajícího porušení jeho základních práv v řízení, ve kterém soudy zamítly jeho návrh na zrušitelné osvojení syna jeho družky (dále také jen „nezletilý“) s odůvodněním, že takové osvojení zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen „zákon o rodině“) nepřipouští.
2. I. senát Ústavního soudu, jemuž byla stížnost dle rozvrhu práce přidělena, podle ustanovení § 78 odst. 2 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění zákona č. 48/2002 Sb., (dále jen „zákon o Ústavním soudu“) svým usnesením sp. zn. I. ÚS 3283/14 ze dne 14. 4. 2015 řízení o ústavní stížnosti přerušil a podal návrh plénu Ústavního soudu na vyslovení rozporu ustanovení § 72 odst. 1 věty první zákona o rodině s ústavním pořádkem.

I. Vymezení věci a předchozí průběh řízení

3. Stěžovatel podal dne 22. 4. 2013 Okresnímu soudu v Chebu návrh na osvojení syna své družky, kterému je nyní 13 let. Stěžovatel s družkou žije ve stabilním svazku již přes deset let.
4. Ze zprávy Městského úřadu v Aši jako orgánu sociálně-právní ochrany dětí, který byl v řízení před obecnými soudy opatrovníkem nezletilého, vypracované na žádost okresního soudu vyplývá, že stěžovatel žije ve společné domácnosti s matkou dítěte, nezletilým a dalším dítětem, které má společně s matkou nezletilého. Biologický otec se o nezletilého nezajímá a neplatí výživné. Nezletilý potvrdil, že osvojení je jeho výslovným přáním, protože stěžovatele od malička považuje za svého otce. Proto chce, aby stěžovatel byl jako jeho otec zapsán v rodném listu, a chce mít se stěžovatelem a se svým polorodým bratrem stejné příjmení. Matka nezletilého uvedla, že návrh byl podán hlavně na popud nezletilého. Opatrovník také kontaktoval právního otce nezletilého, který s návrhem předběžně souhlasil.

Opatrovník tedy vzhledem k souhlasu všech zainteresovaných osob doporučil, aby soud návrhu vyhověl. Rozsudkem zmíněného okresního soudu č. j. 18 Nc 1055/2013-9 ze dne 16. 8. 2013 bylo určeno, že pro nezájem otce není třeba jeho souhlasu s osvojením nezletilého R.

5. Rozsudkem č. j. 18 Nc 1054/2013-56 ze dne 12. 12. 2013 okresní soud návrh na osvojení zamítl. Z provedených důkazů okresní soud zjistil, že stěžovatel je způsobilý k osvojení, otec se o syna příliš nezajímá a výživné neplatí. Nezletilý se vyjádřil před soudem tak, že chce zůstat se stěžovatelem, kterého oslovuje „tati“, a chce se po něm jmenovat. Podle okresního soudu tak byly splněny některé podmínky pro osvojení, avšak nikoliv podmínka, že jako společné dítě mohou někoho osvojit jen manželé, jak stanovuje § 66 odst. 1 zákona o rodině. Dle názoru okresního soudu zákon nedává možnost osvojení v daném případě, kdy nejde o osvojení osamělou osobou v tom smyslu, že by osvojitel byl fakticky jediným rodičem, ale kdy by naopak stěžovatel nahradil jen vztah otce, zatímco rodičovský vztah matky by zůstal. Na tom nic nemění ani forma osvojení, neboť dotčená zákonná ustanovení se týkají osvojení obecně, navíc je uvedený závěr nepřímou potvrzován i ustanoveními o novém příjmení dítěte, které nese příjmení osvojitele, pokud je osamělou osobou, nebo společné příjmení dětí manželů, na kterém se tito dohodli, pokud je osvojitelem manžel matky.

6. Proti výše uvedenému rozsudku okresního soudu podal stěžovatel odvolání. K jednání odvolacího soudu byli stěžovatel i matka nezletilého řádně předvoláni, ale z pracovních důvodů se omluvili. Jednání odvolacího soudu se nezúčastnil ani opatrovník nezletilého, který ponechal rozhodnutí o odvolání na zvážení soudu. Krajský soud v Plzni pak svým rozsudkem č. j. 56 Co 65/2014-72 ze dne 24. 6. 2014 prvoinstanční rozhodnutí potvrdil, neboť se ztotožnil s právním názorem okresního soudu.

7. K dotazu Ústavního soudu, proč neuzavře s matkou manželství či zda se pokusili o změnu příjmení nezletilého, stěžovatel uvedl, že uzavření či neuzavření manželství je jen jejich právem. O změnu příjmení usilovali, ale matričním úřadem jim bylo sděleno, že bez souhlasu biologického otce nelze změnu provést.

8. První senát Ústavního soudu dospěl k názoru, že ústavní stížností napadená rozhodnutí obecných soudů se jeví jako porušující právo stěžovatele na ochranu rodinného života, zaručené čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“), a též jako rozporná s čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, podle kterého „zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány“. Zároveň však podle I. senátu Ústavního soudu nebylo možno ústavní stížnosti bez dalšího vyhovět, neboť obecné soudy postupovaly v souladu s ustanovením § 72 odst. 1 věty první zákona o rodině, jež osvojení dítěte družky v důsledku vylučuje. Podle tohoto ustanovení „osvojením zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou“. V případě osvojení nezletilého stěžovatelem by tak zanikl právní vztah mezi nezletilým a jeho matkou, což jednak stěžovatel ani nepožaduje a jednak by to bylo v rozporu se zájmy a právy nezletilého i jeho matky. Senát Ústavního soudu proto citované ustanovení zákona o rodině považuje za rozporné s čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. Přitom vzal v potaz, že doktrinární práce a komentářová literatura od začátku účinnosti zákona o rodině podporují výklad, že osvojení dítěte partnera je možné pouze za existence manželství (viz např. Česka, Z. a kol. Československé rodinné právo. Praha: Panorama, 1985, s. 154;

Hrušáková, M. a Králíčková, Z. České rodinné právo. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 1998, s. 237; či Dvořák, J., Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné 3. 5. vydání, Praha: Wolters Kluwer, 2009, s. 110). Proto I. senát podal návrh, aby plénum Ústavního soudu vyslovilo, že ustanovení § 72 odst. 1 věty první zákona o rodině bylo v rozporu s ústavním pořádkem.

II. Argumentace stran

9. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky ve svém vyjádření pouze uvedla, že napadené ustanovení zákona o rodině obsahoval již vládní návrh zákona z roku 1963, který byl řádně schválen tehdejším Národním shromážděním dne 4. 12. 1963. Od té doby nebylo napadené ustanovení novelizováno.

10. Senát Parlamentu České republiky konstatoval, že napadené ustanovení bylo součástí již původního znění zákona o rodině z roku 1963, z čehož vyplývá, že na jeho schválení se nepodílel. Zároveň uvedl, že návrhem vznesená otázka nebyla v rámci Senátu předmětem diskuze ani při projednávání novel zákona o rodině, ani při projednávání nového občanského zákoníku.

11. Vláda České republiky ve svém vyjádření k návrhu poukázala na některé souvislosti návrhu a relevantních rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) a vrcholných národních soudů některých evropských zemí. Upozornila, že v oblasti osvojení druhým rodičem (tzv. second-parent adoption) neexistuje v Evropě jednotná praxe, neboť část států umožňuje osvojení druhem či družkou rodiče, zatímco jiné státy tento druh osvojení vyhrazují manželským párům. V této souvislosti vláda odkázala i na případ revidované Evropské úmluvy o osvojení dětí. K samotné tvrzené protiústavnosti napadeného ustanovení zákona o rodině vláda zaujala neutrální postoj s vědomím, že se jedná o mimořádně citlivé téma, které může mít dopad na vnímání tradičních společenských a rodinných vazeb.

12. V případě vyhovění návrhu by podle vlády bylo nutno vyřešit několik otázek. Umožnění osvojení druhovi či družce rodiče dítěte bez podmínky manželství otevírá otázky spojené s kvalitou vztahu, který není „podložen“ existujícím manželstvím. Bylo by nutné vyřešit, jak bude posuzována trvalost a stabilita vztahu rodiče a jeho druha, aby bylo ověřeno, že dítě získá potřebné zázemí a nebude v blízké době vystaveno dalšímu tlaku v podobě rozchodu rodiče a jeho druha. Vláda upozornila, že nyní probíhá diskuze o umožnění osvojení druhým rodičem nesezdaným párům ve Švýcarsku a v rámci ní jsou kladeny otázky stanovení minimální délky existence vztahu mezi rodičem a druhem či družkou a dítětem nebo způsobu prokazování délky vedení společné domácnosti.

13. Veřejná ochránkyně práv se rozhodla do řízení nevstoupit.

III. Hodnocení Ústavního soudu

A. Ústavní konformita legislativního procesu

14. Podle ustanovení § 68 odst. 2 zákona o Ústavním soudu zjišťuje Ústavní soud v řízení o zrušení zákonů a jiných právních předpisů, zda napadený zákon nebo jiný právní předpis byl

přiját a vydán v mezích Ústavou České republiky stanovené kompetence a ústavně předepsaným způsobem. Napadené ustanovení bylo součástí původního znění zákona o rodině z roku 1963, přičemž od té doby nedoznalo jeho znění žádné změny. Posouzení legislativního procesu by tedy znamenalo posuzovat soulad s již neplatnými ústavními předpisy platnými v době přijetí zákona. Vycházejí z ustanovení § 66 odst. 2 zákona o Ústavním soudu, podle kterého je nepřijatelný návrh, jestliže ústavní zákon, s nímž je podle návrhu přezkoumávaný předpis v rozporu, pozbyl před doručením návrhu Ústavnímu soudu platnosti, Ústavní soud uvádí, že v případě právních předpisů vydaných před nabytím účinnosti Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“) dne 1. 1. 1993 je oprávněn přezkoumávat pouze jejich obsahový soulad se stávajícím ústavním pořádkem, nikoliv však ústavnost procedury jejich vzniku a dodržení normotvorné kompetence. Z tohoto důvodu nemohl Ústavní soud posuzovat uvedenou proceduru ani v této věci [viz shodně nálezy sp. zn. Pl. ÚS 15/09 ze dne 8. 7. 2010 (N 139/58 SbNU 141; 244/2010 Sb.), bod 22].

B. Přípustnost návrhu

15. Ústavní soud úvodem uvádí, že návrh I. senátu považuje za podaný oprávněným subjektem a přípustný.

16. Podle ustanovení § 78 odst. 2 zákona o Ústavním soudu, dojde-li senát v souvislosti s rozhodováním o ústavní stížnosti k závěru, že jednotlivá ustanovení zákona, jejichž uplatněním nastala skutečnost, která je předmětem ústavní stížnosti, jsou v rozporu s ústavním zákonem, řízení přeruší a podá návrh plénu na zrušení takového právního předpisu podle čl. 87 odst. 1 písm. a) Ústavy.

17. Takovému postupu nebrání, pokud daný zákon již pozbyl platnosti. V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 33/2000 ze dne 10. 1. 2001 (N 5/21 SbNU 29; 78/2001 Sb.) Ústavní soud dovodil, že v případě konkrétní kontroly norem, které již pozbyly platnosti, vyvolané návrhem obecného soudu podle čl. 95 odst. 2 Ústavy, nelze aplikovat ustanovení § 66 a 67 zákona o Ústavním soudu, ale přímo čl. 95 odst. 2, resp. čl. 95 odst. 1 Ústavy, podle kterého soudce obecného soudu není oprávněn sám posoudit soulad zákona s ústavním pořádkem. Tato judikatura byla naposledy potvrzena v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 41/10 ze dne 17. 9. 2013 (N 164/70 SbNU 525; 466/2013 Sb.), bodu 22. Ke stejnému závěru je nutno dospět, i pokud k názoru o protiústavnosti ustanovení již neplatného, ale v dané věci aplikovaného zákona dospěje senát Ústavního soudu při rozhodování o ústavní stížnosti, neboť ani ten není oprávněn sám vyslovit nesoulad zákona s ústavním pořádkem. Tato pravomoc náleží pouze plénu Ústavního soudu.

C. Právní úprava a obecné principy relevantní v posuzovaném případě

18. Celé ustanovení § 72 zákona o rodině, jehož věta první odstavce 2 je posuzována, zní:
„(1) Osvojením zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou. Zanikají také práva a povinnosti opatrovníka, popřípadě poručníka, který byl ustanoven, aby za rodiče tato práva a povinnosti vykonával.
(2) Je-li osvojitel manželem jednoho z rodičů osvojence, nedotýká se osvojení vztahů mezi osvojencem a tímto rodičem i jeho příbuznými.“

Od 1. 1. 2014 je toto ustanovení nahrazeno ustanovením § 833 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, (dále též jen „obč. zák.“), které zní:

„(1) Osvojením zaniká příbuzenský poměr mezi osvojencem a původní rodinou, jakož i práva a povinnosti z tohoto poměru vyplývající. Zanikají také práva a povinnosti opatrovníka, popřípadě poručníka, který byl jmenován, aby za rodiče tato práva a povinnosti vykonával.

(2) Je-li osvojitel manželem jednoho z rodičů osvojence, nedotýká se osvojení příbuzenského poměru mezi osvojencem a tímto rodičem i jeho příbuznými, ani práv a povinností vyplývajících z tohoto poměru.“

19. Osvojení dětí se dotýkají zejména dvě mezinárodní smlouvy, jimiž je Česká republika vázána. První z nich je Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení přijatá dne 29. 5. 1993 v Haagu, která byla vyhlášena pod číslem 43/2000 Sb. m. s. Ta sice ve své kapitole II rámcově upravuje podmínky osvojení, ale otázky osvojení druhým rodičem se ani nedotýká. Bližší podmínky osvojení upravuje Evropská úmluva o osvojení dětí přijatá dne 24. 4. 1967 ve Štrasburku, která byla vyhlášena pod číslem 132/2000 Sb. m. s. Ve svém článku 10 odst. 2 stanoví, že osvojením jakákoli práva a povinnosti téhož druhu existující mezi osvojencem a jeho otcem nebo matkou anebo jakoukoli osobou nebo orgánem přestanou existovat. Nicméně zákon může stanovit, že manžel (manželka) osvojitele si zachová svá práva a povinnosti ve vztahu k osvojení, jestliže ten je jejím manželským, nemanželským anebo adoptovaným dítětem. V revidované Evropské úmluvě o osvojení dětí přijaté dne 27. 11. 2008 ve Štrasburku ustanovení čl. 7 odst. 2 připouští, že smluvní státy mohou rozšířit působnost této úmluvy i na heterosexuální páry, které žijí společně ve stabilním vztahu. Ustanovení čl. 11 odst. 2 sice stanoví, že vztahy mezi rodičem, jenž je partnerem osvojitele, a jeho osvojovaným dítětem by měly zůstat zachovány, ať již byl jejich vztah registrován či nikoli, ale s podmínkou, nestanoví-li zákon jinak. Tato revidovaná úmluva dosud nebyla Českou republikou ratifikována.

20. ESLP se již opakovaně zabýval osvojením dítěte druhým (sociálním) rodičem, který má již s dítětem vytvořenu sociální vazbu srovnatelnou s vazbou rodičovskou. Jednalo se však o případy, kdy soudy osvojení povolily, nebo o osvojení homosexuálními páry. Pro Ústavním soudem řešenou věc lze zřejmě za zásadní považovat rozhodnutí velkého senátu ve věci *X a další proti Rakousku* ze dne 19. 2. 2013 č. 19010/07. V § 136 tohoto rozhodnutí ESLP zdůraznil, že čl. 8 evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod nezavazuje členské státy k rozšíření práva na osvojení druhým rodičem na páry, které neuzavřely manželství. Odkázal přitom i na svou předchozí judikaturu, kde vyslovil stejné závěry (rozhodnutí ve věci *Gas a Dubois proti Francii* ze dne 15. 3. 2012 č. 25951/07, § 66 až 69 a rozhodnutí ve věci *Emonet a další proti Švýcarsku* ze dne 13. 12. 2007 č. 39051/03, § 79 až 88).

21. Ústavní soud se sice již několikrát zabýval institutem osvojení, avšak vždy ve zcela jiných souvislostech. Jednalo se zejména o případy osvojení, v nichž obecný soud vyslovil, že k osvojení dítěte není třeba souhlasu jeho rodičů. Dosud však Ústavní soud neměl příležitost zabývat se otázkou osvojení dítěte druhem či družkou jednoho z rodičů, při němž má být nahrazen či doplněn pouze druhý z rodičů a kde již vznikl vztah mezi osvojencem a osvojitelem (tzv. sociální rodič). Tento druh osvojení bude Ústavní soud dále označovat jako „osvojení druhým rodičem“ (jde o překlad běžně užívaného anglického pojmu „*second-parent adoption*“).

22. Mezi dítětem (potenciálním osvojencem) a sociálním rodičem (potenciálním osvojitelem) již zpravidla existuje rodinný život. Právo na ochranu rodinného života chráněné čl. 10 odst. 2 Listiny dopadá na široký okruh právních vztahů. Ústavní soud uznává, že povaha vztahů mezi rodiči a dětmi není primárně právní. Vychází přitom i z judikatury ESLP, podle které pod definici rodinného života dle čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „evropská Úmluva“) spadají i faktické vztahy mezi osobami, které jsou dlouhodobé a stálé, aniž by formálně šlo o vztahy příbuzenské nebo o manželství či o vztahy formálně státem uznané.

23. Ústavní soud rovněž dlouhodobě zdůrazňuje nutnost zohlednění nejlepšího zájmu dítěte při jakékoli činnosti týkající se dítěte, včetně soudního rozhodování [viz např. nález sp. zn. Pl. ÚS 23/02 ze dne 30. 6. 2004 (N 89/33 SbNU 353; 476/2004 Sb.); nález sp. zn. Pl. ÚS 15/09 ze dne 8. 7. 2010 (N 139/58 SbNU 141; 244/2010 Sb.), bod 29; nález sp. zn. IV. ÚS 3305/13 ze dne 15. 10. 2014; nález sp. zn. I. ÚS 1506/13 ze dne 30. 5. 2014; či nález sp. zn. III. ÚS 3363/10 ze dne 13. 7. 2011 (N 131/62 SbNU 59)]. Tato povinnost vyplývá z čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte (č. 104/1991 Sb.), podle kterého nejlepší zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnyými orgány.

24. V § 68 výše citovaného rozhodnutí ve věci *Gas a Dubois proti Francii* ESLP připomněl, že již v minulosti uvedl, že manželství uděluje těm, kteří ho uzavřou, specifický status. Výkon práva uzavřít manželství je chráněn čl. 12 evropské Úmluvy a nese s sebou sociální, osobní a právní důsledky.

25. Český právní řád v souladu s výše uvedeným poskytuje manželství onen specifický status odlišující jej od soužití nesezdaných párů. Zákon o rodině věnoval manželství hned ustanovení § 1. Občanský zákoník začíná část druhou o rodinném právu prakticky totožným ustanovením o manželství (§ 655). Jako příklady specifického statusu manželství lze v rodinném právu připomenout vzájemnou vyživovací povinnost manželů (§ 91 zákona o rodině, § 697 obč. zák.), dokonce i rozvedených manželů (§ 93 zákona o rodině, § 760 a násl. obč. zák.), možnost vzájemného zastupování manželů (§ 21 zákona o rodině, § 696 obč. zák.), první domněnku otcovství (§ 51 zákona o rodině, § 776 obč. zák.) a zvláštní režim rozvodu manželství vyžadující splnění několika podmínek (§ 24 a násl. zákona o rodině, § 755 a násl. obč. zák.). Manžel je na rozdíl od nesezdaného druha upřednostněn i v dědickém právu, a to zařazením do první skupiny (třídy) dědiců (§ 473 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, účinného do 31. 12. 2013 – dále jen „OZ“, § 1635 obč. zák.). Zcela zvláštní úpravě podléhají majetkové vztahy manželů (§ 143 a násl. OZ, § 708 a násl. obč. zák.). Rovněž nájemní vztahy manželů k bytu byly a jsou upraveny samostatně (§ 703 a násl. OZ, § 743 a násl. a § 766 a násl. obč. zák.).

26. Co však Ústavní soud považuje ve vztahu k posuzované věci za ještě důležitější, je právní úprava zajišťující postavení dítěte v případě rozvratu vztahu jeho rodičů. Ustanovení § 25 a 26 zákona o rodině zajišťovala, že manželství nemůže být rozvedeno, dokud nebudou soudně upraveny práva a povinnosti rodičů k nezletilému dítěti pro dobu po rozvodu. Obdobná úprava je nyní v ustanovení § 755 odst. 3 a § 906 obč. zák. Zákon o rodině ve svém

ustanovení § 50 a obč. zák. ve svém ustanovení § 908 zakotvily možnost soudu rozhodnout i bez návrhu o úpravě poměrů dítěte, nežijí-li rodiče spolu a nedohodnou-li se.

D. Aplikace obecných principů na nyní projednávaný případ

27. Nejprve se Ústavní soud musel zabývat možností takového ústavně konformního výkladu napadeného ustanovení, který by umožňoval případné osvojení druhým rodičem i u nesezdaného páru. Text ustanovení § 72 zákona o rodině je však jednoznačný. K zániku vzájemných práv a povinností mezi osvojencem a původní rodinou (resp. jedním z rodičů) nedochází výlučně v případě, je-li osvojitel manželem jednoho z rodičů osvojence. Jiný výklad by byl zcela v rozporu s výslovným zněním zákona.

28. Jak již bylo shora uvedeno, I. senát Ústavního soudu byl konfrontován se situací, v níž ve prospěch povolení osvojení druhým rodičem dítěte nasvědčovala kvalita vztahu mezi ním a druhem matky jako sociálním rodičem, kvalita vztahu biologické matky a sociálního rodiče domáhajícího se osvojení (desetiletý vztah pečetěný společným dítětem) i jednoznačně vyjádřené přání dítěte a jeho zájem mít otce, který se o něj stará a zabezpečuje jej (na rozdíl od biologického otce neprojevujícího o dítě zájem). Proto je návrhem I. senátu napadána ústavnost minulé (potažmo i současné) úpravy osvojení druhým rodičem v případě, že osvojitel není manželem jednoho z rodičů, ale pouze jeho druhem či družkou. Takové osvojení je sice teoreticky možné, ale v matrice dojde k výmazu obou biologických rodičů dítěte, tedy i druha či družky osvojitele.

29. Argumentace I. senátu Ústavního soudu spočívá především v tom, že napadené ustanovení zákona neumožňuje individuálně posoudit nejlepší zájem dítěte. Neumožňuje nahradit nefunkčního rodiče rodičem funkčním. Zasahuje tak do práva stěžovatele na ochranu rodinného života (čl. 10 odst. 2 Listiny) a je také v rozporu s čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.

30. Jak vyplývá z bodů 19 a 20 tohoto nálezu, mezinárodní smlouvy i rozhodovací praxe ESLP (viz výše citovaná rozhodnutí ve věcech *X a další proti Rakousku*, *Gas a Dubois proti Francii* a *Emonet a další proti Švýcarsku*) plně respektují právo jednotlivých států přijmout takovou úpravu osvojení, jaká je právě nyní předmětem posouzení Ústavním soudem. Zvláště ESLP se opakovaně vyslovil tak, že na právní úpravu, která neumožňuje osvojení druhým rodičem u nesezdaných párů, nelze pohlížet jako na zásah do rodinného života.

31. Za důvod pro výlučnou možnost osvojení druhým rodičem pouze v případě sezdaných párů lze považovat požadavek na stabilitu partnerského vztahu, která má skýtat i vyšší záruku stability výchovného prostředí pro dítě. Takový požadavek jistě sleduje nejlepší zájem dítěte. Naskytá se však otázka, zda je manželství stále určitou zárukou stabilního vztahu. Zda tedy může tento požadavek ospravedlnit napadenou právní úpravu osvojení.

32. Zákon o rodině byl přijat v roce 1963, kdy míra rozvodovosti byla menší než 20 % (Možný, I. Rodina a společnost. Praha: Slon, 2006, s. 267). V roce 2013 dosahovala již 49 % (Statistika a My, č. 10/2013). Společný život partnerů bez formálního uzavření manželství se stává ve společnosti stále častější. Podle údajů Českého statistického úřadu 11 % českých úplných rodin v roce 2011 tvořila takzvaná faktická, čili formálně neuzavřená manželství

(Statistika a My, č. 7–8/2013). Je zřejmé, že se stoupající rozvodovostí klesá stabilita manželství. O stabilitě a délce trvání soužití nesezdaných párů však statistická data schází. Nelze tedy porovnávat stabilitu manželského soužití, kde máme k dispozici jednoznačná data, se soužitím bez jakýchkoli formalit a bez jakékoli evidence. Z toho zřejmě vycházel i zákonodárce při přijímání obč. zák. Ten byl přijat v roce 2012 a v důvodové zprávě je výslovně uvedeno: „Trvalost manželství je třeba chápat jako naprosto nezbytný atribut, který manželství odlišuje (kromě zákonné regulace) od stavů či poměrů, které jsou předem uvažovány jako krátkodobé, přechodné.“ (Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky; důvodová zpráva k § 655 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, sněmovní tisk 362/0).

33. Ústavní soud je dalek toho, aby jakkoli určoval lidem, v jakém svazku spolu mají žít. To je jistě právem každého jednotlivce. V tomto případě je však nutno posoudit, zda idea, že manželství skýtá záruku trvalého soužití muže a ženy a že poskytuje dítěti větší ochranu (jistotu), může odůvodnit napadenou právní úpravu. Na jedné straně zde stojí páry, které formalizovaným způsobem projevíly svou vůli žít trvale spolu a podrobit se zvláštnímu právnímu režimu dopadajícímu na manželství – viz bod 25 tohoto nálezu. A nejedná se jen o výhody. Manželství lze rozvést jen soudním rozhodnutím, soud musí rozhodnout i o poměrech dítěte v době po rozvodu manželů (viz bod 26), rozvod provází i nutnost majetkového vyrovnání apod. Na straně druhé stojí páry, které se žádnému režimu nepodřídily. A jak vyplývá z bodu 26 tohoto nálezu, poskytuje manželství dítěti vyšší míru jistoty. Při každém rozvodu manželství musí být soudem rozhodnuto (byť i jen schválením dohody rodičů), kdo bude o dítě nadále pečovat a jak bude zajištěna jeho výživa. Přitom musí soud vycházet z nejlepšího zájmu dítěte. Naproti tomu při rozchodu nesezdaných rodičů soud o těchto poměrech dítěte rozhoduje prakticky jen na návrh. Řízení sice soud může zahájit i sám, ale nejprve se o potřebě takové úpravy musí dozvědět. V praxi tak může docházet a rovněž i dochází k situacím, kdy po rozchodu rodičů pobírá dítě nepřiměřeně nízké a případně i žádné výživné.

E. Závěr

34. Na základě výše uvedeného dospěl Ústavní soud k závěru, že napadená právní úprava sice stanoví omezení pro nesezdané páry, ale toto omezení je dostatečně odůvodněno předpokladem vyšší míry stability manželských párů a zejména lepším zajištěním poměrů dítěte, dojde-li k ukončení soužití jeho rodičů. Tato úprava tedy sleduje nejlepší zájem dítěte.

35. Předkládající senát Ústavního soudu argumentoval i zásahem do rodinného života. Ani zde Ústavní soud neshledal napadenou právní úpravu za rozpornou s článkem 10 odst. 2 Listiny. Na konkrétním případě stěžovatele Ústavní soud přiblíží jiná řešení postavení nezletilého dítěte umožňující dosáhnout obdobných výsledků jako u osvojení. Do soužití rodiny stěžovatele nikdo nezasahuje. Je zřejmé, že tak nečiní ani biologický otec dítěte, který se o ně nezajímá. V případě obav z jeho zásahu bylo a je možno využít omezení rodičovské zodpovědnosti (§ 44 odst. 2 zákona o rodině a § 870 obč. zák.). Je-li přáním dítěte (a možná i hlavní motivací k osvojení) nést stejné příjmení jako ostatní členové rodiny, takové změny lze dosáhnout i bez souhlasu biologického otce, jehož souhlas nahradí soud (§ 49 zákona o rodině a § 877 obč. zák.). Této možnosti se však rodina stěžovatele ani nepokusila využít. Přitom lze předpokládat její úspěch, když soud již pravomocně rozhodl, že dokonce není potřeba souhlasu otce s osvojením. Tím spíše lze předpokládat souhlas soudu se změnou

příjmení. Zákon tedy poskytoval a stále poskytuje pro nezletilé dítě a jeho faktickou rodinu nástroje umožňující soužití rodiny a naplnění přání dítěte. Opět je nutno připomenout, že právo osvojit či právo být osvojen není základním právem chráněným ústavním pořádkem či mezinárodními smlouvami.

36. Ústavní soud tedy dospěl k závěru, že napadená právní úprava není v rozporu s čl. 10 odst. 2 Listiny ani s článkem 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. Změna této úpravy a případné umožnění osvojení druhým rodičem u nesezdaného páru jsou plně v kompetenci zákonodárce. Zde je vhodné citovat ze souhlasného stanoviska soudce Costy, ke kterému se připojil soudce Spielmann v již výše zmíněném rozhodnutí ve věci *Gas a Dubois proti Francii*: „... existují oblasti, ve kterých je národní zákonodárce lépe než evropský soudce nadán k tomu, aby změnil instituty, které se dotýkají rodiny, vztahů mezi dospělými a dětmi, či pojem manželství.“ Ústavní soud je téhož názoru. Protože Ústavní soud neshledal návrh svého I. senátu důvodným, v souladu s ustanovením § 70 odst. 2 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, jej zamítl.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne

Pavel Rychetský
předseda Ústavního soudu

Odlišné stanovisko soudce Vladimíra Sládečka ve věci sp. zn. Pl. ÚS 10/15

Podle ustanovení § 14 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu (dále jen „zákon o Ústavním soudu“), podávám následující odlišné stanovisko.

1. S výrokem a odůvodněním nálezu nemohu souhlasit. Nikoliv však z důvodů věcných (rozhodnutí by bylo možné podpořit), ale z důvodů ryze procesních. Podle mého názoru se rozhodnutí nevypořádalo se základní otázkou, zda lze návrh předložený I. senátem vůbec meritorně projednat.

2. Nejde totiž o návrh na zrušení (ustanovení) zákona, který je oprávněn podat senát v souvislosti s rozhodováním o ústavní stížnosti (§ 78 odst. 2 zákona o Ústavním soudu), popřípadě o kterém může zahájit řízení plénem podle § 64 odst. 4 zákona o Ústavním soudu. Navrhující senát a posléze i soudcem zpravodajem připravené a plénem schválené rozhodnutí vychází z toho, že šlo o návrh na vyslovení protiústavnosti ustanovení již neplatného, který je přípustný v souladu s předchozí rozhodovací praxí Ústavního soudu započatou nálezem sp. zn. Pl. ÚS 33/2000 a naposledy uplatněnou v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 41/10.

3. V odůvodnění se k tomu uvádí, že *„Ústavní soud dovedl, že v případě konkrétní kontroly norem, které již pozbyly platnosti, vyvolané návrhem obecného soudu podle čl. 95 odst. 2 Ústavy ČR, nelze aplikovat ustanovení § 66 a 67 zákona o Ústavním soudu, ale přímo čl. 95 odst. 2, resp. čl. 95 odst. 1 Ústavy, podle kterého soudce obecného soudu není oprávněn sám posoudit soulad zákona s ústavním pořádkem (...) Ke stejnému závěru je nutno dospět, i pokud k názoru o protiústavnosti ustanovení již neplatného, ale v dané věci aplikovaného zákona dospěje senát Ústavního soudu při rozhodování o ústavní stížnosti, neboť ani ten není oprávněn sám vyslovit nesoulad zákona s ústavním pořádkem. Tato pravomoc náleží pouze plénu Ústavního soudu.“* (bod 17.).

4. S takovým argumentačně nijak nepodloženým „závěrem“ není možné souhlasit. Přiznávám, že mám značně rezervovaný postoj k „nové“ pravomoci Ústavního soudu (koncipované samotným Ústavním soudem) vyslovovat protiústavnost ustanovení již neplatného. Ostatně k prvním výše zmíněnému rozhodnutí (sp. zn. Pl. ÚS 33/2000) bylo připojeno celkem 5 separátních vot (tj. jedna třetina soudců), ve kterých byl vysloven nesouhlas s názorem většiny Ústavního soudu. Bohužel v současnosti již nezpochybňované posuzování ústavnosti neplatného zákona ponechme protentokrát poněkud stranou (alespoň zpočátku).

5. V daném případě jde, ač se to nezdá, o věc od předchozí zmiňované judikatury dosti odlišnou. Jak vyplývá i z odůvodnění nálezu sp. zn. Pl. ÚS 33/2000 (na který se v pozdějších obdobných rozhodnutích toliko bez dalšího odkazuje), tehdy v souvislosti s civilním sporem podal Okresní soud v Karviné podle čl. 95 odst. 2 Ústavy návrh, který se týkal mj. též požadavku na zrušení již neplatných ustanovení zákona č. 111/1994 Sb., o silniční dopravě. Ústavní soud však - jak by odpovídalo zákonné právní úpravě - (ve vztahu k návrhu na zrušení neplatných ustanovení) usnesením nezastavil řízení, ale meritorně rozhodoval

o celém návrhu, tedy i o „vyslovení protiústavnosti“ již zrušených ustanovení, byť (celý) návrh nakonec zamítl. Svůj postup mj. podpořil argumenty, že se tak předejde „*neřešitelné situaci umělého právního vakua*“ a také „*protože novelou zákona se nepatrně pozměněné znění napadených ustanovení obsahově a významově neliší od tehdejšího, shledal Ústavní soud rozhodnutí nálezem na místě i se zřetelem k tomu, že podobné problémy s placením přírážky k jízdě se vyskytují i na jiných místech a v pozdější době*“. Ústavní soud totiž dovodil, že „předložení věci“ podle čl. 95 odst. 2 Ústavy je přímou aplikací tohoto ustanovení a nikoliv návrhem na zrušení zákona nebo jeho jednotlivých ustanovení podle § 64 odst. 3 zákona o Ústavním soudu. Takže pravidla stanovená v ustanovení § 66 odst. 1 a § 67 odst. 1 zákona o Ústavním soudu, která měla mít za následek rozhodnutí o nepřipustnosti návrhu, resp. o zastavení řízení, nejsou použitelná.

6. Zásadní rozdíl tak spočívá v tom, že se v tehdejší věci (i v obdobných případech následujících) argumentovalo „přímou“ aplikací čl. 95 odst. 2 Ústavy, protože řízení bylo zahájeno na (konkrétní) návrh obecného soudu. V posuzované věci nicméně žádný návrh soudu podán nebyl, a tak z čl. 95 odst. 2 Ústavy, na kterém je v podstatě založena argumentace o pravomoci Ústavního soudu vyslovit protiústavnost neplatného ustanovení, nelze vycházet. Těžko je pak možné dojít „ke stejnému závěru“, když čl. 95 odst. 2 nebyl v dané věci vůbec aplikován. Jen právník obdařený výjimečnou představivostí by čl. 95 odst. 2 Ústavy, který stanoví, že dojde-li soud k závěru, že zákon, jehož má být při řešení věci použito, je v rozporu s ústavním pořádkem, předloží věc Ústavnímu soudu, mohl vykládat tak, že na základě tohoto ustanovení může návrh předložit Ústavnímu soudu i Ústavní soud sám. Tedy jak by snad mohlo (mělo) z odůvodnění v bodu 17. vyplývat.

7. Mám za to, že plémem aplikovaným postupem došlo k nepřipustnému rozšíření pravomoci Ústavního soudu, resp. že Ústavní soud se takto podaným návrhem neměl vůbec zabývat, k jeho projednání tak nebyl příslušný. Je totiž potřeba připomenout fundamentální ústavní princip: přestože je Ústavní soud orgánem ochrany ústavnosti, a má tak do jisté míry výsadní postavení vůči ostatním orgánům veřejné moci (zejména může jejich rozhodnutí/akty přezkoumávat a v odůvodněných případech rušit), stále jde také „jen“ o orgán veřejné moci (orgán moci státní). To znamená, že i pro něj - bez výjimky - platí pravidlo obsažené v základních ustanoveních Ústavy, a sice v čl. 2 odst. 3 Ústavy, totiž, že státní moc lze uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon (včetně zákona ústavního). Prakticky totožné ustanovení ostatně obsahuje i čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. Těmito ustanoveními se zakotvuje jeden ze základních principů fungování moderního demokratického právního státu.

8. Ostatně v předchozím odstavci uvedenou „otřelou“ myšlenku nalezneme i v rozhodnutích Ústavního soudu. Tak např. v usnesení sp. zn. Pl. ÚS 45/03 (a prakticky shodně v usnesení sp. zn. Pl. ÚS 16/10) se uvádí: „*Ústavní soud jakožto orgán veřejné moci a orgán ochrany ústavnosti (čl. 83 Ústavy ČR) přirozeně vychází při výkonu své jurisdikce důsledně z principu, že co do případů, mezi a způsobů může uplatňovat státní moc jen v zákonném a ústavním rámci [zák. č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu (...); čl. 2 odst. 3 Ústavy ČR, čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod], což je v právním státě conditio sine qua non pro jakoukoliv legitimní činnost jeho orgánů*“. V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 87/06 je

stručně konstatováno, že „*Ústavní soud tedy není oprávněn vykročit z pravomocí svěřených mu zákonodárnou mocí, neboť by takovým vykročením popřel základní principy právního státu*“. Dále srov. kupř. nálezn. sp. zn. I. ÚS 577/01: „*Při výkonu svých kompetencí musí i tento soud respektovat jeden ze základních principů právního státu zakotvený v čl. 2 odst. 3 Ústavy a čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, podle něhož státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví. Ústavní soud má tedy přesně vymezenou pravomoc a působnost, kterou nemůže překračovat.*“ Uvedené principy by Ústavní soud měl vždy respektovat, a nikoliv pouze tehdy, když se (mu) to „hodí“.

9. I kdybychom ponechali stranou zákon o Ústavním soudu, který aplikovaný postup nepřipouští, a vycházeli z toho, že Ústavní soud uplatňuje přímo Ústavu, potřebnou oporu nenalezneme. Jelikož - jak uvedeno - nelze vyjít z čl. 95 odst. 2 Ústavy, jak snad naznačuje odůvodnění nálezu, nezbývá než zkoumat taxativní výčet pravomocí Ústavního soudu, jak je upraven v čl. 87 Ústavy. Konkrétně pak připadá v úvahu pouze čl. 87 odst. 1 písm. a) Ústavy, kde se uvádí, že Ústavní soud mj. rozhoduje o zrušení zákonů nebo jejich jednotlivých ustanovení, jsou-li v rozporu s ústavním pořádkem. A nabízí se základní, obecnější otázka, jejíž zodpovězení se dotýká i „zažitého“ vyslovování protiústavnosti: je možné zrušit zákon, resp. jeho jednotlivé ustanovení, když již bylo zákonodárcem zrušeno? Nebo z trochu jiného pohledu: může Ústavní soud o návrhu na zrušení zákona (jeho jednotlivého ustanovení) meritorně rozhodnout jinak než ho zrušit nebo návrh zamítnout?

10. Zároveň je více než vhodné v této souvislosti připomenout závazné pravidlo stanovené ústavodárcem, obsažené v čl. 88 odst. 2 Ústavy, že soudci Ústavního soudu jsou při svém rozhodování vázáni pouze ústavním pořádkem a zákonem o upravujícím řízení před Ústavním soudem.

11. Nevylučuji, že by nemohlo dojít ke změnám v pravomoci Ústavního soudu, ale to je na vůli nejen zákonodárce, ale především ústavodárce.

12. Z výše uvedených důvodů se domnívám, že návrh I. senátu měl být - za použití argumentu *a minori ad maius* - jako návrh, k jehož projednání není Ústavní soud příslušný, podle ustanovení § 43 odst. 1 písm. d) zákona o Ústavním soudu odmítnut.

V Brně dne 19. listopadu 2015

Vladimír Sládeček

Odlišné stanovisko soudce Radovana Suchánka k nálezu ve věci sp. zn. Pl. ÚS 10/14

1. Shodně jako soudce Vladimír Sládeček mám za to, že návrh I. senátu měl být odmítnut pro nepříslušnost Ústavního soudu podle § 43 odst. 1 písm. d) zákona o Ústavním soudu a k jeho odlišnému stanovisku se v tomto připojuji. Nad tento rámec dodávám již jen následující:

2. Jestliže již plénum shledalo příslušnost Ústavního soudu k projednání návrhu, bylo dalším důvodem pro jeho odmítnutí nesplnění podmínky, za níž může senát podat plénu návrh podle § 78 odst. 2 zákona o Ústavním soudu: totiž že *skutečnost*, která je předmětem ústavní stížnosti, nastala *uplatněním* ke zrušení předkládaného zákona či jeho jednotlivého ustanovení. V dané věci obecné soudy při svém rozhodování uplatnily ze zákona o rodině jeho ustanovení § 66 odst. 1 a zejména § 72 odst. 2, což jsou ustanovení, na nichž se zakládá podmínka, že dítě může osvojit výlučně manžel jeho rodiče, mají-li být zachovány vztahy mezi dítětem (osvojencem) a tímto jeho rodičem. Odvolací soud nadto poukázal i na obdobné ustanovení § 832 platného občanského zákoníku, které tuto podmínku zachovává. Ustanovení § 72 odst. 1 věty druhé, napadené návrhem I. senátu, tedy v řízení před nalézacím ani odvolacím soudem přímo uplatněno nebylo a ani uplatněno být nemohlo, neboť upravuje až následek *vzniku* osvojení. Jelikož v dané věci k osvojení nedošlo, nemohlo k uplatnění tohoto ustanovení dojít. Pokud by však navrhovatel a matka dítěte byli manželi, pak by dnem právní moci vyhovujícího rozsudku soudu o osvojení (teprve) k uplatnění ustanovení § 72 odst. 1 věty druhé došlo; až tímto dnem by zanikla vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou (otcem dítěte). Jinými slovy podmínkou *sine qua non* toho, že I. senátem napadené ustanovení v dané věci skutečně bylo uplatněno, je, že soud návrhu navrhovatele (zde návrhu druha matky na individuální osvojení jejího syna) vyhověl, čímž by došlo ke vzniku osvojení. Tak by ale vůbec nevznikla skutečnost, která je předmětem I. senátem projednávané ústavní stížnosti, spočívající ve vydání zamítavých soudních rozhodnutí.

3. Nutno přitom činit rozdíl mezi návrhovým oprávněním senátu Ústavního soudu podle § 78 odst. 2 zákona o Ústavním soudu a návrhem soudu podle čl. 95 odst. 2 Ústavy a § 64 odst. 3 zákona o Ústavním soudu i potud, že v případě posléze uvedeného návrhu soudu na zrušení zákona (jeho ustanovení) ho teprve „má být při řešení věci použito“, tedy soud ho „v souvislosti se svou rozhodovací činností“ ještě nepoužil, neboť tento zákon (jeho ustanovení) *překáží* podle jeho názoru tomu, aby mohl ve věci rozhodnout při dosažení žádoucího, tj. ústavně konformního výsledku řízení (viz např. nálezy sp. zn. Pl. ÚS 3/06 bod 26, Pl. ÚS 49/10 bod 18); k jeho aplikaci soudem proto nedošlo. Oproti tomu v případě návrhu senátu Ústavního soudu podle § 78 odst. 2 cit. zákona je situace jiná v tom smyslu, že onen údajně protiústavní zákon (resp. jeho ustanovení) již orgánem veřejné moci (zde obecnými soudy) *byl(o) aplikován(o)*, čímž právě nastala ona skutečnost, která je předmětem ústavní stížnosti.

4. Ustanovení § 72 odst. 1 věty první zákona o rodině, dle něhož osvojením zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou, upravuje následek úpravy plynoucí z jiných ustanovení tohoto zákona, tedy že osvojením nabude dítě postavení společného dítěte dvou lidí jen tehdy, jsou-li tito lidé manželi. I kdyby však zákonodárce od podmínky manželství pro tuto situaci v budoucnu upustil, přesto by musel alespoň v zásadě ponechat v platnosti pravidlo o zániku vzájemných práv a povinností mezi osvojencem a původní rodinou, chtěl-li by zachovat od starověku známý následek institutu adopce spočívající v *mutatio familiae*. Pouhým vypuštěním ustanovení § 72 odst. 1 věty první by vznikl problém

výkladu ustanovení § 72 odst. 2 zákona o rodině (jeho smyslu), když toto je formulováno jako výjimka *in favorem* osvojence, jeho rodiče a příbuzných ze zásady zakotvené v prvně zmíněném ustanovení, uplatnitelná za podmínky, že tento rodič je manželem osvojitele.

5. Lze ovšem pochopit důvody, pro něž většina pléna chtěla o návrhu I. senátu rozhodnout meritorně. Nebýt shora zmíněných procesních okolností, připojil bych se rovněž k zamítavému výroku nálezu i k jeho přijatému odůvodnění.

V Brně dne 19. listopadu 2015

Radovan Suchánek

Odlišné stanovisko soudkyně Kateřiny Šimáčkové k výroku i odůvodnění nálezu sp. zn.**Pl. ÚS 10/15**

1. S rozhodnutím pléna se nemohu ztotožnit, neboť nepovažuji za správné takové rozhodnutí, které obětuje zájmy konkrétních dětí kvůli abstraktní ochraně nějakého, třeba i důležitého, právního institutu, jakým je manželství. Jsem přesvědčena, že návrhu mělo být vyhověno, neboť napadená právní úprava je v rozporu jak s čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, tedy s povinností všech státních orgánů vždy sledovat nejlepší zájem dítěte, tak i s čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“), tedy s právem na rodinný život.

2. Jako soudkyně zpravodajka jsem byla konfrontována s příběhem třináctiletého chlapce, který již více než deset let žije ve společné domácnosti se svou matkou, jejím druhem a svým polorodým bratrem. Jeho biologický a matrikový otec, bývalý manžel matky, se o něj nezajímá, dokonce byl opakovaně trestně postížen za neplnění své vyživovací povinnosti. Tento třináctiletý chlapec si přeje, aby se jeho otcem i z právního pohledu stal jeho otec sociální, druh jeho matky a otec jeho bratra. Není to jen přáním dítěte, ale je to i v jeho nejlepším zájmu, což v soudním řízení před obecnými soudy potvrdila jak škola, kterou chlapec navštěvuje, tak i orgán sociálně-právní ochrany dětí. Chlapec druhovi své matky říká „tati“, chce se jmenovat jako on a chce být plnoprávným členem rodiny tvořené svou matkou, jejím druhem a svým polorodým bratrem. Obecné soudy však adopci nemohly povolit, neboť zákon o rodině (stejně jako nový občanský zákoník) sice umožňuje adopci dítěte jednotlivcem i manželem matky, ale adopci nesezdaným partnerem (druhem) matky brání – v případě, že by dítě adoptoval kdokoli jiný než manžel matrikového rodiče, by totiž podle napadeného ustanovení adopce znamenala výmaz obou původních rodičů z rodného listu dítěte.

3. Plénum Ústavního soudu shledalo, že napadená právní úprava není protiústavní, a tedy že popsaná situace je ústavně konformní. Není podle něj tedy možno ani v takto frapantních situacích, jako je případ, na jehož základě I. senát napadené ustanovení předložil plénu ke zrušení, prolomit pravidlo, že druh jednoho z rodičů nemůže dítě jako druhý rodič osvojit. A to ani tehdy, kdy by toto prolomení bylo ve zřejmém zájmu dítěte, bylo jeho přáním a fakticky nic nezměnilo ani na jeho vztahu s původním druhým rodičem, kterého dítě již dříve ztratilo.

4. Já jsem na rozdíl od většiny pléna Ústavního soudu přesvědčena, že napadená právní úprava je v prvé řadě v rozporu s čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. Připomínám, že podle tohoto ustanovení nejlepší zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Ústavní soud sám dlouhodobě zdůrazňuje nutnost zohlednění nejlepšího zájmu dítěte při jakékoli činnosti týkající se dítěte, včetně soudního rozhodování [viz např. nález sp. zn. Pl. ÚS 23/02 ze dne 30. 6. 2004 (N 89/33 SbNU 353; 476/2004 Sb.); nález sp. zn. Pl. ÚS 15/09 ze dne 8. 7. 2010 (N 139/58 SbNU 141; 244/2010 Sb.), bod 29; nález sp. zn. IV. ÚS 3305/13 ze dne 15. 10. 2014; nález sp. zn. I. ÚS 1506/13 ze dne 30. 5. 2014; či nález sp. zn. III. ÚS 3363/10 ze dne 13. 7. 2011 (N 131/62 SbNU 59)]. Podle autoritativního výkladu Výboru pro práva dítěte, „vždy když je činěno rozhodnutí s dopadem na konkrétní dítě, ... musí rozhodovací proces zahrnovat posouzení možného dopadu (negativního nebo pozitivního) rozhodnutí na dotčené dítě. ... z odůvodnění rozhodnutí musí být patrné, že [nejlepší zájem dítěte] byl vzat v potaz“ [obecný komentář č. 14 Výboru pro práva dítěte, o právu dítěte na to, aby jeho nejlepší zájmy byly předním hlediskem (General comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as primary consideration), z 29. 5. 2013, CRC/C/GC/14, § 6; obdobně § 29].

5. Napadená právní úprava ovšem obecným soudům neumožňuje nejlepší zájem dítěte při žádosti o osvojení druhým rodičem v případě nesezdaného páru vůbec zohlednit. Většina pléna Ústavního soudu se touto otázkou konkrétně nezabývá a pouze v obecné rovině konstatuje, že napadená úprava sleduje nejlepší zájem dítěte, neboť předpokládá vyšší míru stability manželských párů. I kdybych připustila, že ve většině případů budou manželské páry skutečně stabilnější než jiné druhy soužití, rozhodnutí většiny pléna nijak nezohledňuje situace, ve kterých tomu tak nebude.

6. Souhlasím, že stabilita vztahu mezi současným rodičem dítěte a osobou, která žádá o osvojení jako druhý rodič, je v řízeních o osvojení součástí zkoumání nejlepšího zájmu dítěte. Napadená právní úprava však nijak neumožňuje obecnému soudu tuto stabilitu v konkrétní situaci zkoumat. Právní úprava odtrženě od reality předpokládá, jednak že stabilní je každé uzavřené manželství, byť podle statistiky je asi padesátiprocentní šance, že se manželství rozpadne, a jednak že stabilní naopak není žádný vztah mimo manželství bez výjimky, a to ani pokud pár spolu žije deset let a má společné děti jako v nyní dotčeném případě. Právní

úprava tak nijak nereflektuje, že některá nesezdaná soužití mohou být mnohem stabilnější než některá manželství.

7. Jinými slovy, otázka, kterou mělo plénum v tomto nálezu vyřešit, nezní, zda třeba i ve většině případů současná právní úprava sleduje nejlepší zájem dítěte, ale zda tato úprava umožňuje, aby v každém jednotlivém případě mohl být zohledněn nejlepší zájem dítěte. Podle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte totiž každé rozhodnutí soudu, které má dopad na konkrétní dítě, musí zohlednit nejlepší zájem tohoto konkrétního dítěte.

8. Existuje-li kategorické, bezvýjimečné pravidlo upravující záležitosti dětí, je třeba být zvlášť obezřetný, neboť taková úprava může vést k tomu, že v konkrétním případě bude nejlepší zájem dítěte při soudním rozhodování v rozporu s čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte ignorován. Přesně k této situaci dochází i při aplikaci napadené právní úpravy v nyní posuzovaném případě. Z rozhodnutí většiny pléna vyplývá, že v případě žádostí o osvojení druhým rodičem u nesezdaných párů obecné soudy nadále mohou, ba dokonce musí, ignorovat nejlepší zájem dítěte, za účelem ochrany... těžko říct vlastně čeho. Z rozhodnutí většiny není zcela zřejmé, jaké zájmy mohou být v konkrétním řízení o osvojení nadřazeny zájmu konkrétního dítěte na realizaci osvojení. Domnívám se, že zde ani žádné konfliktní zájmy nejsou. Pokud bychom osvojení v takových případech umožnili, tak to ničí zájmy negativně nezasáhne.

9. Plénum Ústavního soudu svým rozhodnutím upřednostnilo v obecné rovině ochranu institutu manželství, aniž by se však zabývalo otázkou, zda skutečně bude institut manželství nějak degradován tím, že ve výjimečných situacích, pokud to bude v nejlepším zájmu dítěte, bude umožněno osvojení druhým rodičem i u nesezdaných párů.

10. Plně respektuji manželství jako důležitý společenský institut, respektuji, že v naší zemi žije mnoho lidí, kteří manželství považují za svátost, ale zároveň nemohu přehlížet, že ve společnosti narůstá počet lidí, kteří spolu žijí v harmonických a stabilních párech mimo manželství (ať už jako druh a družka, nebo jako registrovaní či neregistrovaní partneři). Realita nás též přesvědčuje o tom, že manželství zdaleka nezaručuje šťastné a stabilní soužití a že rozvod může být takovým utrpením, že jsou i lidé, kteří si jej prostě už nikdy nechtějí zopakovat. Řada lidí má s manželstvím též například tu zkušenost, že pád jednoho z manželů do dluhové pasti (třeba kvůli závislosti, špatnému podnikatelskému záměru, lehkomyšlnosti či okradení) znamená ožebračení celé rodiny. Úmluva – na rozdíl od našeho ústavního pořádku,

který o manželství mlčí – zakotvuje právo uzavřít manželství; myslím, že součástí tohoto práva by mělo být i to, aby nikdo, kdo manželství uzavřít nechce, nebyl nucen jej uzavírat. V našem případě se v emotivní a sociální rovině náš stěžovatel stal otcem dítěte – cítí se jím, stará se o dítě a dítě jej za svého otce považuje – máme ale právo vynucovat si na tomto sociálním rodiči dítěte, aby uzavřel manželství, jinak jeho dítě nebude šťastné?

11. Pokud chce stěžovatel vyhovět přání dítěte, o které se stará již mnoho let, ačkoli není ani jeho právním, ani jeho biologickým otcem, pak si prostě musí matku dítěte vzít za manželku, aby tím prokázal, že je kvůli svému dítěti ochoten převzít na sebe závazek manželství. S tím navíc musí samozřejmě souhlasit i matka dítěte, nehledě na své případné důvody, proč dosud toto manželství neuzavřela. Tuto podporu institutu manželství ze strany většiny pléna lze však také zcela obrátit proti němu. V dané situaci by totiž manželství mohlo být uzavřeno zcela „účelově“ proto, aby bylo možné osvojení dítěte stěžovatelem. Nebyl by tak ovšem nakonec institut manželství degradován na pouhý administrativní úkon, při kterém vlastně o nic nejde? A není vlastně mnohem větším závazkem než vstoupit do manželství starat se o dítě své družky po mnoho let a být připraven vstoupit do všech právních povinností, které pro otce ze zápisu do rodného listu dítěte plynou?

12. Už je to dlouho, co jsme zrušili všechny rozdíly mezi dětmi manželskými a nemanželskými (viz čl. 32 odst. 3 Listiny či rozsudek ESLP ve věci *Marckx* proti Belgii ze dne 13. 6. 1979 č. 6833/74). Dnešním rozhodnutím pléna jako by bylo dělení mezi dětmi sezdaných a nesezdaných rodičů opětovně stvrzeno. Chlapec z našeho případu by byl adoptován, pokud by jeho matka uzavřela manželství se svým druhem. Pokud však chlapec žije v rodině nesezdaného páru, jeho zájem a přání být adoptován se nenaplní. Podle dnešního rozhodnutí většiny pléna bylo tedy též schváleno různé zacházení s dítětem jen podle toho, zda se jeho matka za jeho sociálního otce vdala, či nikoli.

13. Rozhodnutí většiny pléna také v důsledku znamená, že dítě, u něž je osvojení v jeho nejlepším zájmu a je i jeho přáním, je fakticky penalizováno za rozhodnutí svých rodičů neuzavřít manželství. Přitom uzavřít manželství je výlučným rozhodnutím rodiče dítěte a jeho druha či družky. Je nepřipadné za rozhodnutí rodičů trestat dítě tím, že budeme jeho nejlepší zájem ignorovat. Podobně tento argument, že daná právní úprava je v pořádku, neboť umožňuje osvojení manželi a zároveň matce dítěte a jejímu druhovi nic nebrání manželství uzavřít, jasně odmítl i ESLP, který ve věci *Emonet a další proti Švýcarsku* uvedl, že uzavření manželství je čistě individuální a vysoce intimní záležitostí dvou osob a rozhodnutí vstoupit

do manželství musí zůstat jejich svobodným rozhodnutím a „není úkolem vnitrostátních orgánů namísto dotčených osob rozhodovat o druhu společného života, který chtějí vést“ (rozsudek ze dne 13. 12. 2007 č. 39051/03, § 82). V tomto případě ESLP rozhodl tak, že došlo k porušení čl. 8 Úmluvy. Přitom posuzoval případ, na který byla aplikována tehdejší švýcarská právní úprava, která byla prakticky shodná s českou (v případě osvojení druhem biologického rodiče dítě ztrácelo vazbu na oba původní biologické rodiče).

14. Nález většiny pléna také nereflektuje judikaturu ESLP, která se konzistentně staví k rigidním pravidlům v oblastech rodinného života velmi skepticky, a to zejména tehdy, jsou-li ve hře zájmy dětí. Přehled rozhodnutí, jimiž ESLP shledal porušení čl. 8 Úmluvy z důvodu, že nebyl v konkrétním případě dostatečně zohledněn nejlepší zájem dítěte, je dlouhý. Například ve věci *Wagner a J.M.W.L. proti Lucembursku* (rozsudek ze dne 28. 6. 2007 č. 76240/01) šlo o odmítnutí uznání adopce provedené v cizině jednou osobou, neboť takovou adopci lucemburské právo nepovolovalo. ESLP shledal porušení Úmluvy a konstatoval, že lucemburské soudy dostatečně nezohlednily sociální realitu a pouze mechanicky aplikovaly lucemburské právo bez toho, aby vzaly v potaz nejlepší zájem dítěte (§ 132–133). ESLP pak kritizoval mechanickou aplikaci právních předpisů a nedostatečné zohlednění nejlepšího zájmu dítěte v konkrétní situaci i v dalších případech (v poslední době např. rozsudek ve věci *Gözüm proti Turecku* ze dne 20. 1. 2015 č. 4789/10, § 50–51; či rozsudek ve věci *Penchevi proti Bulharsku* ze dne 10. 2. 2015 č. 77818/12, § 71; z dřívější doby viz např. rozsudek ve věci *Zaunegger proti Německu* ze dne 3. 12. 2009 č. 22028/04, § 58–60; a *Anayo proti Německu* ze dne 21. 12. 2010 č. 20578/07, § 67 a 71). Z judikatury ESLP tak jasně vyplývá, že v případě dětí nelze upřednostňovat abstraktní principy před nejlepším zájmem dítěte v konkrétním případě. Avšak právě toto činí česká právní úprava osvojení, která byla napadena v tomto řízení.

15. Odkazy rozhodnutí většiny pléna na rozsudky ESLP ve věci *X. proti Rakousku a Gas a Dubois proti Francii* naopak nejsou zcela případné, a to již z toho důvodu, že se týkají adopcí stejnopohlavními páry, v čemž většina štrasburských soudců spatřovala citlivé etické, společenské a politické otázky, a proto vyjádřila svou zdrženlivost. To jasně vyplývá například ze separátních souhlasných stanovisek ve věci *Gas a Dubois* (viz zejména většinou citované stanovisko soudů Costy a Spielmana). Odkazy na uvedené případy nepovažuji v kontextu tohoto nálezu za případné dále proto, že v nich byl posuzován výlučně zákaz diskriminace, a nikoliv právo na rodinný život či nejlepší zájem dítěte. Pouze v tomto

kontextu možného porušení čl. 14 Úmluvy, který není pro věc nyní posuzovanou Ústavním soudem relevantní, ESLP v rámci zkoumání jednoho z kroků testu diskriminace (srovnatelnosti skupin) vyslovil, že Úmluva *obecně* nevyžaduje, aby nesezdaným párům byl umožněn přístup k adopci stejně jako párům sezdaným. Důraz je tu na obecnou otázku, neboť pouze toto je relevantní pro určení srovnatelnosti komparovaných skupin. Z těchto rozsudků však nijak nevyplývá, že zákaz osvojení druhým rodičem u nesezdaných párů nemůže být nikdy v *konkrétním* případě porušením práva na rodinný život, či snad dokonce ani zásahem, jak většina pléna uvádí. Domnívám se naopak, že napadená právní úprava je právě nepřiměřeným zásahem i do práva na rodinný život. Nemohu proto ani souhlasit se závěry většiny v bodě 35, že nedošlo k porušení stěžovatelova práva na rodinný život.

16. Mezi sociálním rodičem a dítětem, jak i většina pléna uznává, rodinný život existuje. V takovém případě je povinností orgánů veřejné moci jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet, a musí být stanoveny právní záruky, které umožňují integraci dítěte v rodině [viz nálezn sp. zn. II. ÚS 485/10 ze dne 13. 4. 2010 (N 82/57 SbNU 93), bod 24; rozsudek ESLP ve věci *Emonet a další proti Švýcarsku*, § 64]. Právní úprava, která bezvýjimečně znemožňuje v takovém případě osvojení druhým rodičem, tyto rodinné vztahy naopak narušuje a brání jejich plnému rozvoji a integraci.

17. Druh nebo družka rodiče nemá vůči dítěti rodičovskou odpovědnost, což přináší těžkosti v každodenním životě. Druh nemůže dítě zastupovat, nemá například automaticky právo být informován o zdravotním stavu dítěte (musel by prokázat, že je osoba blízká), nemůže jako zástupce dítěte vystupovat ve škole (musel by se prokázat plnou mocí) atd. Dítě také nemůže po druhovi dědit ze zákona jako jeho dítě. V neposlední řadě druh nemá právní povinnost péče o dítě a nemá vůči němu vyživovací povinnost. Nezletilý tak má v situaci soužití jednoho jeho rodiče s druhem z právního pohledu pouze jednoho funkčního rodiče. Právní rodič pečující o dítě a dítě samotné proto žijí pod neustálou hrozbou, že kdyby se tomuto rodiči stala nějaká nehoda a on by nebyl schopen o dítě pečovat, tím spíše přišel-li by o život, bude situace nezletilého nejistá bez ohledu na to, že má faktického a funkčního druhého rodiče. Všechny zmíněné důsledky přitom spadají do sféry rodinného života, který se skládá nejen ze sociálních, morálních a kulturních vztahů, například ve sféře výchovy dětí, ale zahrnuje i zájmy peněžní povahy, včetně vyživovací povinnosti nebo dědictví (viz rozsudek velkého senátu ESLP ve věci *Şerife Yiğit proti Turecku* ze dne 2. 11. 2010 č. 3976/05, § 95; a usnesení Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 3283/14 ze dne 14. 4. 2015, bod 19).

18. Z těchto důvodů je nutno na právní úpravu, která neumožňuje osvojení druhým rodičem u nesezdaných párů, u nichž byl již rodinný život vytvořen, nahlížet jako na zásah do rodinného života, obdobně jako tak činí ve své rozhodovací praxi ESLP (viz například citovaný rozsudek ve věci *Wagner a J.M.W.L. proti Lucembursku*). Takový zásah je přitom ospravedlnitelný, pouze pokud sleduje legitimní účel a je tomuto účelu přiměřený.

19. Jak jsem již zmínila výše, i pokud bych akceptovala, že obecně v tomto nálezu posuzovaná právní úprava sleduje legitimní cíl (aby děti byly adoptovány do stabilního rodinného prostředí), nemohu tuto úpravu považovat za proporcionální. Jak bylo řečeno již výše, a jak uznává i většina pléna v bodě 32, současná realita je taková, že manželství o stabilitě vztahu vypovídá velmi málo (viz shodně i rozsudek ESLP ve věci *Emonet a další proti Švýcarsku*, § 81). Je tedy otázkou, zda je splněn již krok vhodnosti, tedy zda vyžadování podmínky manželství pro osvojení druhým rodičem je vůbec schopno dosáhnout sledovaného legitimního cíle, kterým je osvojení dítěte stabilním párem. V každém případě však není splněna podmínka nezbytnosti této úpravy, neboť tohoto legitimního cíle je možno dosáhnout, a to dokonce lépe, i tím, že by obecné soudy rozhodující o návrhu na osvojení druhým rodičem mohly i u nesezdaného páru zkoumat stabilitu vztahu rodiče a jeho druha či družky.

20. Zároveň je nutno podotknout, že v tomto případě nerozhodovalo plénum o tom, zda podmínky pro osvojení druhým rodičem mají být zcela stejné pro sezdané a nesezdané páry. V takovém případě by bylo nutné znát data o stabilitě nesezdaných párů, jak podotýká většina pléna v bodě 32. Nicméně v této věci šlo pouze o otázku, zda při osvojení druhým rodičem obecné soudy vůbec mohou v konkrétním případě stabilitu vztahu nesezdaného páru v rámci posuzování nejlepšího zájmu dítěte zkoumat a v odůvodněných výjimečných případech takové osvojení připustit. Podle současné právní úpravy nemohou a fakticky jsou tak vázány právní fikcí, že manželské páry jsou vždy stabilní a nemanželské páry naopak stabilní nikdy nejsou.

21. Mohu tedy shrnout, že se domnívám, že většina pléna obětovala nejlepší zájem dítěte, který by měl být předním hlediskem při každém rozhodování týkajícím se dětí, ve prospěch domnělé potřeby ochrany právního institutu manželství. Manželství by však reálně nebylo nijak ohroženo, pokud by obecné soudy mohly povolit osvojení druhým rodičem i nesezdaným párům ve výjimečných případech, pokud zjistí, že konkrétní osvojení by bylo v nejlepším zájmu dítěte. V nejlepším zájmu dítěte je mít dva funkční rodiče. Pokud sociální

rodičovství je již ustanoveno, je v nejlepším zájmu dítěte, aby faktická situace byla uvedena v soulad se situací právní. Zde napadená právní úprava však tomu brání a já ji z výše uvedených důvodů shledávám protiústavní.

22. V důsledku je mi pak moc líto, že dnešní rozhodnutí většiny pléna zklamalo přání jednoho chlapce, abychom mu umožnili vyrůstat v úplné funkční rodině podle jeho představ, s úředně potvrzeným tátou, který se o něj stará, a se stejným příjmením, jako má jeho bratr. Přitom vyhovění tomuto přání by nepoškodilo vůbec nikoho.

V Brně dne 19. listopadu 2015

Kateřina Šimáčková